

HOLMÖARNA — PÄRLBAND I KVARKEN

Holmöarna är Kvarkens pärla, en fullständigt unik samling öar med sär egen natur, intressant historia, bofast befolkning och ett fågelliv som säkert är det rikaste i Norrland. Ögruppen ligger som närmast endast två mil från de yttersta finska skären och sisådär åtta mil öster om Gotlands ostligaste punkt! Som häckningsområde för kustfåglar är Holmöarna utan tvekan riksintressant. Blandningen av nordlig karghet och "exotiska" fåglar gör tillsammans med det utomordentligt strategiska läget i Kvarken ögruppen intressant från vår till höst. Fågelsträcken genom Kvarken kan med solen i ryggen studeras från holmön. Stora Fjäderäggs fågelstation utgör kryddan på de västerbottniska flyttfågelstudierna. Avskildheten där gör Fjäderägg till den bästa platsen att återfinna sin själ.

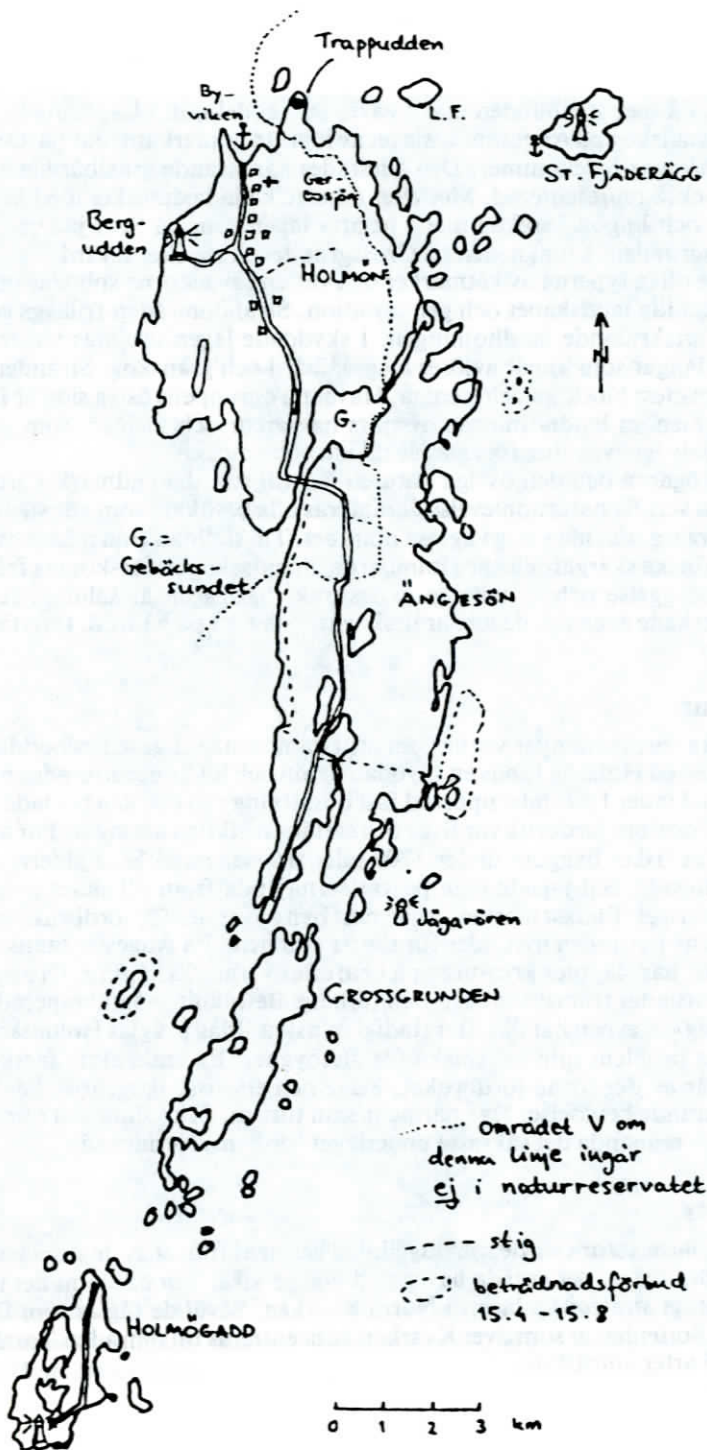
Till Holmön kommer man med vägverkets gula färja från Norrfjärden 1 mil OSO Sävar (ta av från E4 i Sävar vid skylten "Passbåt Holmön". För aktuella färjetider ring 090/55045. Det går inte att ta med bil över till Holmön. Det är därför bra att ha cykel för att kunna utforska Holmön och Ängesön — det är ganska långt att gå. Cyklar uthyres också på Holmö Havsbad strax innanför Byvikens hamn. Sedan är det bara att utforska öarna i sin egen takt — men passa på färjan.

Natur

Huvudöarna grupperar sig som uppträdda på ett band från norr till söder: Holmön, Ängesön, Grossgrunden och Holmögådd. Stora och Lilla Fjäderägg, utposterna i nordost, är två säregna vindpinade öar. Ett otal mindre öar och skär kantar främst ögruppens östsida och södra delar, där också den häckande kustfågelfaunan är rikast. Hela ögruppen med angränsande havsområden, utom större delen av Holmön och NV Ängesön, är naturreservat. Reservatets areal är ca 25.000 ha varav 2.900 ha land. Totalt finns drygt 200 öar större än 0,1 ha.

Ögruppen är en ung företeelse som började sticka upp ur havet för 2—3000 år sedan. Landskapet är starkt präglad av inlandsisens och havets verkningar, inte minst av den kraftiga landhöjningen. Terrängen är flack och låglänt, ingenstans nämnvärt över 20 meter över havet. I liten skala är topografin bruten med moränryggar och mellanliggande mer eller mindre blöta svackor. Där havet svallat hårt har hållmarker och klapperstensfält spolats fram.

I den småbrutna terrängen växlar naturtyperna på ett mosaikartat sätt. Till största delen är ögruppen beskogad med tämligen tät och risig gran-

skog. På mer stenbunden mark växer en hel del tall, bl.a. finns fin hållmarkstallskog på Ängesön. Inslaget av lövträd är markant, där nästan rena björkskogar förekommer. Den allestädes närvarande gråalbården är förstås också representerad. Mer eller mindre kalla hedmarker med kråkris, ljung och lingon förekommer i utsatta lägen som på St. Fjäderägg och Grossgrunden. Ljungheden på Grossgrunden är mycket sevärd.

De olika typerna av våtmarker och vatten i svackorna splittrar upp det skogklädda landskapet och ger variation. Strandområden friläggs genom den fortskridande landhöjningen. I skyddade lägen utbildas vidsträckt strandängar som uppåt avlöses av gråalbård och granskog. Stränderna är annars mest blockiga och steniga. Havet på ögruppens östra sida är långgrunt. Genom landhöjningen avsnörs havsvikar och insjöar, som genom successiv igenväxning förvandlas till kärr och mossar.

Skogarna och den övriga naturen har till stor del vildmarkskaraktär, och en verklig naturupplevelse garanteras alla besökare som gör sig besvär att röra sig i det nära nog väglösa området. Till skillnad från mängenstädes i den finska skärgården har Holmöarna huvudsakligen förskonats från fritidsbebyggelse och storskaligt skogsbruk. Skogarna är sålunda relativt opåverkade även om de inte är urskogar, och rika på hålträd, torrträd, lågor etc.

Kultur

Talrika fornlämningar vittnar om att Holmöarna tidigt var bebodda. Vid byviken på Holmön fanns en skyddad hamn och hit koncentrerades bebyggelsen. Under 1500-talet uppstod fast bosättning och marken började odlas upp. Förutom jordbruk var fiske och sälfångst viktiga näringar. För att underlätta fisket byggdes under 1700-talet fiskelägen på St. Fjäderägg och Holmögådd. Säl jagade man på vårisarna ända fram till slutet av andra världskriget. Endast markerna närmast byn användes för jordbruk, medan resten av ögruppen nyttjades för slätter och bete. På Ängesön fanns fåbodar och här släpptes kreaturen på bete efter våtmarksslätter. Grossgrunden användes främst för häst- och fårbete. Befolkningen kulminerade under 1800-talet och har därefter stadigt minskat. Idag präglas Holmöarna av många problem som är typiska för glesbygder. En enda aktiv fårskötare återstår av det forna jordbruket. Fiske och ett visst skogsbruk har dock fortfarande betydelse. Nya näringar som turism, fiskodling och tomatodling ger måhända det säkraste underlaget för byns överlevnad.

Fåglar

Holmöarnas stora värde som fågellokal betingas främst av de stora partierna orörd natur, det grunda havet med många vikar och öar samt det utomordentligt strategiska läget i Norra Kvarken. Såväl de fåglar som flyttar längs Bottenhavet som över Kvarken koncentreras till området. Totalt har ca 235 arter anträffats.

**Holmöarnas vanligaste vadare — Roskarl, över 200 par häckar på öarna.
Foto: Hans Hästbacka.**

Den särdeles rika häckfågelfaunan omfattar ca 140 arter. Rikedomen på öar och skär, de grunda bottenförhållandena och den långa omväxlande strandlinjen med gott om skyddade platser gör Holmöarna till ett mycket rikt område för häckande kustfåglar. Svärta och *tobisgrissla* har här sina kanske starkaste fästen i landet med ca 1300 par vardera — kanske 10 % av hela Sveriges bestånd av dessa arter!! Svärtan är Holmöarnas mest spridda kustfågel — överallt ser man dem par om par på försommaren. Två tobisgrisslekolonier om över 200 par vardera är anmärkningsvärda. Karakteristiskt för Norrland är att *skrattmåsen* är så talrik häckfågel vid kusten — på Holmöarna finns ca 1300 par, vilket innebär en täthet som är över 15 gånger så hög som i Stockholms skärgård. Andra talrika Holmökustarter är *fiskmåås* (1000 par), *silvertärna* (900), *småskrake* (över 500), *vigg* (350), *storskrake* (280), *silltrut* (över 200) och *roskarl* (över 200). Anmärkningsvärt för Västerbotten är 140 par *ejder*, 11 par *labb* och *skärpiplärka* samt häckande *grågås* och *mosnäppa*. Kustfågelförekomsten är särskilt rik kring Grossgrunden och Holmögadd samt utefter huvudöarnas ostsida (se karta).

Fågellivet ”på land” är också rikt. Först och främst finns en enastående stam av *smålom*, vilka fyller luften med sitt kackel då de under sommarnätternas flyger mellan häckplats och födosöksjö. Man kan ofta få se flera smålommar på när håll t. ex. i Gebäckssundet. I huvudöarnas många sjöar och våtmarker häckar också bl. a. *svarthakedopping*, *brunand*, *vigg*, *kni-pa*, *trana*, *gluttsnäppa* och *grönben*. *Fiskgjuse* och *skrântärna* provianteerar gärna i de större sjöarna. *Lärkfalk* häckar flerstädes på öarna och *rosenfinken* är vanlig.

En stor attraktion i maj—juni är de ovanliga försommarfåglar som plägar gästa Holmöarna. *Lundsångaren* har här sin säkraste lokal i landet och hörs med 2—20 ex. årligen; Gebäckssundet och norra Ångesön är i regel säkra platser för sjungande *lundsångare*, bekvämt avlyssningsbara från cykelsadeln. *Turturduva* har uppträtt under omständigheter som antyder häckning. *Mindre flugsnappare*, *nattskärna*, *busk-* och *kärrensångare* hörs i stort sett årligen. *Vaktel*, *kornknarr*, *biätare*, *rostgumpsvala*, *svarthakad buskskvätta*, *sommargylling* och *gyllensparv* har också dykt upp på Holmön, många av dem i själva byn.

Vid sidan av kustfåglar och sommarsångare finns på Holmöarna fasta stammar av skogsarter som *tjäder*, *järpe*, *slaguggla*, *höguggla* och *tretåig hackspett*. Variationen är med andra ord stor!!

Morgon- och kvällspromenader vid byns fält, dungar och enbuskmarker är alltid att rekommendera, liksom besök vid Gebäckssundet, där man alltid ser mycket änder, tärnor, rovfåglar m. m. En skogs promenad över Ångesöns vackra hållmarker och fågelrika fuktstråk ut till öns ostsida med dess sjudande häckfågelliv är också en upplevelse, i synnerhet en tidig morgon. Eller följ den skyltade stigen på norra Ångesön till Kontviken. Att undersöka några av de otaliga små sjöarna kan också vara givande. Några av dessa är mer näringsrika, t. ex. Gersjön på Holmön, en trevlig liten tjärn

med bl.a. häckande svarthakedopping och tillfälligt spelande småfläckig sumphöna på artlistan.

Vår och höst kan man med fördel studera sjöfågelsträcket genom Västra Kvarken från Holmön. Bergudden och Trappudden är härvid goda observationsplatser. De främsta attraktionerna är sträcken av lommar i slutet av maj och sjöorrar på senhösten, kryddat med en del överraskningar. Sjöfågelsträckets sammansättning berörs närmare i beskrivningarna för kustlokalerna kring Holmsund. Sträckande tättingar kan också observeras vid nämnda uddar. I Holmö by rastar ofta en hel del småfåglar som skvättor, ärlor och piplärkor.

Tillfälligt har Holmöarna exklusive St. Fjäderägg och exklusive de ovannämnda "försommarrariteterna" gästats av bl.a. vitnäbbad islom, stormfågel, häger, vit stork, prutgås, bläsgås, fjällgås, knölsvan, praktejder, alförrådare, större skrikörn, brun kärnhök, vattenrall, storlabb, bredstjärtad labb, dvärgmås, tretåig mås, vittrut (förr regelbunden översomrare och kanske även häckfågel!), svarttärna, taigasångare, höksångare och dvärgsparv.

Ringmärkning

En speciell form av fågelstudier som bedrivs på Holmöarna är ringmärkning av flyttande tättingar. Redan ett tiotal år innan fågelstationen St. Fjäderägg startades började emellertid projektinriktad ringmärkning bedrivas på Holmögadd som ligger mycket strategiskt till för rastande småfåglar. Främst lövsångare och bergfink har där försetts med ring men också relativt många blåhakar och videsparvar samt en och annan främmande gäst som taigasångare, dvärgsparv, lundsångare, pilfink och svarthakad buskskvätta.

Att notera: Vissa restriktioner gäller i naturesservatet. Tältning bör alltså ske undanskynt och med stor hänsyn. Holmögadd är militärt skyddsområde och landstigning är där förbjuden utan särskilt tillstånd.

Tips I: Man kan fram till mitten av april med behållning ta sig runt öarna per skidor på isen. Ge därvid akt på att isen kan vara svag vid strömdrag, ofta mellan öarna!

Isen nordost om öarna var tidigare ett viktigt område för vikaresälen fortplantning. Ännu idag finns det chans att se vikare och gräsäl i fartvattnen, som också härbärgerar den största koncentrationen av skeppsvrak i hela norra Östersjön.

Tips II: I Holmö by finns affär, bank och post. På Holmöns Havsbad kan man under sommarhalvåret hyra stugor eller rum samt äta på restaurangen. Dricksvatten för uteliggare finns i gästhamnen i Byviken. En mycket sevärd detalj i Holmöns byliv är bilparken, där igen bil är yngre än 20 år. Holmöborna, som är de enda som får ha bil på ön, föredrar att ha sina modernare bilar på fastlandssidan. Bilprovningen kommer ut en gång per år till folkets jubel. Nästan ett strå vassare än bilarna är öns många ålderdomliga mopeder!